

KASTAMONU YAZMA ESER KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN
“TEFSİRÜ KAVLİHİ TEÂLÂ” İSİMLİ ESER¹

Doç. Dr. Burhan BALTACI²

ÖZET

Kur'ân'ın bir tek ayetini veya bir ayet grubunu tefsir eden müstakil eserler, çoğunluğu yazma eser kütüphanelerinde olmak üzere, ciddi bir yekûn tutmaktadır. Bunların araştırılması ve ortaya çıkarılması Tefsir Tarihi açısından önem arz etmektedir. Bu tür eserler kütüphanelerimizde bağımsız birer kitap olabildiği gibi, genelde kitapları oluşturan risaleler şeklinde de yer almaktadır. Elinizdeki çalışmada bu faaliyetlere bir katkı olması babında, Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan *Tefsîru Kavlihî Teâlâ* isimli eser incelenmiştir. Bu eser Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 37 Hk 1071/15 nu.da kayıtlı eserin “146 b-149 b” varakları arasında yer almaktadır. Araştırmamızda eserin içerik analizi ve Tefsir ilmi açısından değerlendirmesi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsîru Kavlihî Teâlâ, Ayet Tefsirleri, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi.

“TEFSİRÜ KAVLİHİ TEÂLÂ” IN KASTAMONU MANUSCRIPT LIBRARY

ABSTRACT

Single works that interpret a single ayat or a group of ayat of Quran, majority of which are in manuscript libraries, are too many. Researching and revealing of these have importance with regards to the History of Tafsir. Such kind of works may be present in our libraries as independent single books or in general, in the form of tractates which constitute the books. In this study, as a contribution to these activities, *Tefsîru Kavlihî Teâlâ* which is present in Kastamonu Manuscript Library were examined. This work is among the “146 b-149 b” foils of the work recorded under the 37 Hk 1071/15 number of Kastamonu Manuscript Library. Our study will make a content analysis of the work and its evaluation in terms of hermeneutics.

Keywords: Tefsîru Kavlihî Teâlâ, Ayat Tafsirs, Kastamonu Manuscript Library..

¹ Bu Makale 21-23 Ekim 2017 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir ABD,
baltaci@kastamonu.edu.tr

GİRİŞ

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi yazmaları arasında 37 Hk 1071/15 nu.daki *Mecmû'a' Resâil Muhtelifa* isimli eser içindeki, vr. 146 b-149 b arasında *Tefsîru Kavlihî Teâlâ* ismi ile kayıtlı ve müellifi bilinmeyen bu eser Fetih Suresi 48/2. ayetin tefsiridir.³ Eserde yer alan indekste risalenin ismi *el-Muharrar fî Kavlihî Teâlâ* “li yağfıra leke-llâhu mâ tekaddeme min-zenbike ve mâ teahhara” olarak not edilmiştir.

Ayet metni “لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَيَتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا”⁴ şeklinde olmakla beraber eserde ayetin “لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ” kısmına yer verilerek tefsire başlanmıştır. Eser hamdele ve salveleden sonra “Kavluhû Teâlâ ...” ifadesi ve devamında yukarıda verilen ayetin ilgili kısmının metni ile başlamaktadır. Tanıtıcı herhangi bir bilgi verilmeksizin veya bir girizgâh yapılmaksızın, “Bu konuda/bu ayetle ilgili olarak bir kısmı makbul/kabule şayan, bir kısmı merdud/kabul edilemez ve bir kısmı da zayıf olmak üzere müfessirlere ait görüşler şu şekildedir.” ifadesi ile doğrudan ayetin anlam alanını ilgilendiren hususlara geçilmektedir. [146 b]⁵

ESERİN İÇERİK İNCELEMESİ

Tefsirde Hz. Peygamber’in ve diğer peygamberlerin peygamberliklerinden önce ve sonra günahattan uzak/masum olmaları meselesi ve Fetih 48/2. ayetin buna delil olması tartışılmaktadır. [146 b]

Müfessir tarafından ilk olarak Subkî’nin⁶ tefsirine başvurulmaktadır. Onun eserinde yer alan zikri geçen ayet ile ilgili görüşler şu şekildedir:

İlk görüş Mukâtil’e (150/767) isnat edilen “burada kastedilen cahiliye dönemidir” görüşüdür. Kendisine başvuru müfessir (Subkî), Hz. Peygamber’in cahiliye dönemi olmadığı gerekçesiyle bu görüşü doğru bulmamaktadır.

³ (Katalog verilerine göre özellikleri: 21 satır, yazı türü talik kırması, dili Arapça, kâğıt türü birleşik harf filigranlı. Boyutları: 210x145-150x100 mm. Mıklebli, ebrulu, mukavva, çaharkuşe meşin.)

⁴ Fetih 48/2.

⁵ Bu tebliğin hazırlanmasında *Müstakil Ayet Tefsirleri -Kastamonu Yazmaları-* (Emin Yayınları Bursa 2013) isimli çalışmamızdan istifade edilmiştir.

⁶ Geleneğimiz içerisinde Takıyyuddîn Subkî (756/1355) (Bilal Aybakan, “Sübki,” *DİA*, c.38, ss. 14-15, İst. 2010.), Bahâeddîn Subkî (773/1372) (Recep Cici, “Sübki,” *DİA*, c.38, ss. 11.) ve Taceddîn Subkî (771/1370) (Bilal Aybakan, Çağfer Karadaş, “Sübki,” *DİA*, c.38, ss. 111-14.) olmak üzere üç Subkî’den bahsedilmektedir. Adı geçen âlimlerin tefsire dair eserine rastlanmamıştır. Araştırmamıza konu olan yazma eserde Subkî’nin tefsirine atf yapılması ya onun tefsire dair bir eseri olduğu ve bu eserin günümüze kadar ulaşmadığı ya da eserlerinden herhangi birisinde ilgili ayet hakkında yapmış olduğu tefsirde zikri geçen yoruma yer vermiş olduğu şeklinde anlaşılabilir. Eserimizde de atf yapılan görüşe göre “Subkî’nin Zemahşeri’yi (538/1143) eleştirdiği görüşlerin bulunduğu ifade edilmektedir. (37 Hk 1071/15, 148 a-b.) Taceddîn Subkî’nin de aynı müfessire bu tarz eleştirileri kaynaklarda yer almaktadır. (Krş. Aybakan, *age.*, aynı yer.)

İkinci görüş “peygamberlikten öncesinin” kastedildiğine dair görüştür ki müfessir bu görüşü de Hz. Peygamber’in nübüvvetten önce ve sonra masum olması sebebiyle kabul edilebilir görmemektedir.

Üçüncü görüş Sufyân es-Sevrî’ye (161/778) isnad edilen ve “cahiliye ile ilintilendirilen ve ilintilendirilmeyen” şeklinde zikredilen görüştür ki müfessir bunu da kabul etmemektedir.

Dördüncü görüş yine Mucâhid’den (103/721) nakledilen “önceki (suç/günah) ile kastedilen Mâriye hadisesi, sonraki ile kastedilen ise Zeyd’in hanımı (Zeyneb) meselesidir.” Müfessire göre bu görüş de asılsızdır (batıl). Çünkü müfessire göre Mâriye ve Zeyd’in hanımı kıssaları esasında günah olan olaylardan değildir. Bu şekilde inanan hata etmiş olur.

Beşinci görüş Zemahşerî’ye (538/1143) isnad edilen ve müellife göre daha önceki görüşleri de ihtiva eden görüştür ki kendisi tarafından da doğru bulunmuştur. Şöyle ki, öncelikle ümmet; tebliğle ilgili hususlar veya bunun dışında kalan küçük-büyük günahlar, onların seviyelerini düşürücü basitlikler (rezîle), küçük günahlara devam etmek ile ilgili olarak peygamberlerin ismet (günahtan uzak olmaları) sıfatı üzerinde ittifak etmiştir. [146 b]

Küçük günahlar hususunda ihtilaf olduğu belirtilerek Mu’tezile ve bazı âlimlerin bunun olabileceğine dair görüş serdetmelerine rağmen tercih edilen görüşün küçük günah işleme meselesinin var olmadığı gerektiği yönünde olan görüştür. Müfessire göre peygamberler kendilerine uyulması emrolunan kimseler olmaları sebebiyle nasıl olur da onlardan sözlü veya fiili herhangi bir günah eylem sadır olabilir. Müfessir, Haşeviyye’nin⁷ teorik olarak günahı mümkün gören görüşüne de katılmamaktadır. Müfessire göre bu ayetten hareketle sadece – küçük düşürücü rezail türünden olmamak şartıyla- küçük günahlara cevaz verilebilir/anaşılabilir.⁸ [148 a]

İbn ‘Atıyye’ye (546/1151) göre tecviz edilen bu tür bir küçük günahın Hz. Peygamber’in hayatında varlığı hakkında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Müfessir bu görüşü de “وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ”⁹ ayete dayanarak reddetmektedir.

⁷ Haşviyye de denilen bu grup, “dinî konularda akıl yürütmeyi reddeden, nasların zâhirine bağlı kalmak suretiyle teşbîh ve teccîme kadar varan telakkîleri benimseyenlere verilen ad”dır. Geniş bilgi için bkz. Metin Yurdagür, “Haşviyye,” *DİA*, İstanbul 1997, c. 16, s. 426–427.

⁸ 147 a-b boştur.

⁹ Necm 53/3-4.

Onların gizli-açık, bilerek-bilmeyerek vb. herhangi bir şekilde böyle bir olaya düşmelerini imkân dışı kabul etmektedir. Sahabenin onun bütün davranışlarına baştan beri şahit olmalarını buna delil getirmektedir. Kişinin böyle bir ifade kullanmak hatta aklından dahi geçirmesini yadırgamakta ve bu noktadaki Zemahşerî'nin (538/1143) tefsirinde yer verdiği görüşlerini eleştirmekte, konuyla ilgili Subkî'nin Zemahşerî'yi eleştirdiği kısımlara gönderme/atıf yapmaktadır. [148 a-b]

Altıncı görüş Hz. Peygamber'in çocukluğunda diğer çocuklarla beraber yapıp ettikleri olarak yorumlanmasıdır ki müfessir bu görüşü de onun konumuna uygun olmaması hasebiyle ve “hasenâtu'l-ibrâr seyyiâtu'l-mukarrebîn” sırrınca tasvip etmemektedir. Yahyâ b. Zekeriyâ'nın “O, arkadaşları tarafından oyuna çağırılınca dahi oynamazdı” şeklindeki görüşüne yer verir. Ayetin bu şekilde anlaşılması halinde (“öncekiler” kısmı anlaşılma ile beraber) ayetteki “sonrakiler” ibaresinin nasıl yorumlanacağı sorusunu sorar. [148 b]

Yedinci görüş ‘Atâ’ el-Horasânî'nin (135/752) “önceki günah, atası Hz. Âdem ve Havvâ'nın, sonraki ise ümmetininkidir” şeklindeki görüştür. Müfessir bu görüşe de Hz. Âdem'in de peygamber olması ve masumiyeti sebebiyle ve de “ümmetinden” günahı bağışlananlar olduğu gibi bağışlanmayanlar da olması sebebiyle katılmamaktadır. [148 b-149 a]

Sekizinci görüş olarak İbn ‘Abbâs’a (68/687) isnad edilen ve “olursa/olmamıştır (mâ yekûnu)” ilavesiyle tefsirdir. Müfessir bu görüşü “eğer geçmişte veya gelecekte bir günahın olsaydı -ki olmamıştır- senin katımızdaki değerinden dolayı onu bağışladık” olarak yorumlanması şartıyla kabul etmektedir. [149 a]

Dokuzuncu görüş, *Şifâ* kaynaklı nakledilen ve “olan-olmayan ne varsa affedilmiştir” yönündeki görüş. Onuncu görüş olarak yine *Şifâ* kaynaklı olarak “öncekiler” nübüvvetten önce, “sonrakiler” ise nübüvvetten sonra Hz. Peygamber'in masum olmasıdır. On birinci görüş Kuşeyrî'nin (465/1072) de tercih ettiği Taberî'ye (310/922) ait olan, “hata ve yorumdan kaynaklanan hadiselerdir.” On ikinci görüş olarak da Mekkî'ye dayanan “Hz. Peygamber'in karşılaştığı hadiselerle ümmeti de karşılaşacaktır” şeklindedir. Müfessir bu görüşlerin tamamını reddetmektedir. [149 a] Kabul edilebilir olan görüşün *Şifâ*'da nakledilen, yukarıda zikredilen görüş olduğunu beyan eder.

H. Peygamber'e ayette “وَمَا أَدْرِ مَا يُفَعَّلُ بِي وَلَا بَكُمْ” “Bana ve size ne yapılacağını bilemem”¹⁰ şeklinde ifade bulunması yönünde emir nazil olunca kâfirler sevinmişlerdi. Bunun üzerine tefsirini yapmış olduğumuz ayet nazil oldu. Ayet, kötü niyetli kimseler sevinse de sen bağışlanmış durumdasın, herhangi bir günahından dolayı da sorumlu tutulmayacaksın, şeklinde H. Peygamber'i teselli etmektedir. Yine İbn Munzir'in tefsirinde İbn 'Abbâs'tan (68/687) yaptığı bir rivayete göre Fetih 48/2. ayetin nüzul sebebi olarak Ahkâf 46/9. ayetin nüzulü üzerine gelişen olaylar gösterilmektedir. [149 a]

Müfessir, Ahmed (241/855), Tirmizî (279/892) ve Hâkim'in (405/1014) H. Enes'ten (93/711) naklettiği bir rivayete de delil olarak başvurmuştur. Rivayete göre Hudeybiye'de H. Peygamber hakkında yukarıda zikri geçen ve onun geçmiş ve gelecek günahlarının mağfur olduğuna dair ayet nazil olduğunda müminler, “senin hakkında ayet nazil oldu, biz ne olacağız,” türünden düşünceler serdetmişti. Bunun üzerine müminleri de teselli babında “لِيُدْخِلَ” ile başlayan ve “فَوْزًا عَظِيمًا”¹¹ ile son bulan ayet nazil olmuştur. Kâdî 'Iyâz'ın naklettiğine göre, ayetteki “mağfiretten” maksat H. Peygamber'in “kusurlardan uzak olduğunu (tebrie)” belirtmektir.¹² [149 a-b]

Müfessir kabul ettiği görüşü destekleme sadedinde bazı kaynaklara da atıflar yapmaktadır. Bunlardan birisi de 'İzzuddîn b. 'Abdisselâm'ın (660/1262) *Bidâyetu's-Sûl fi Tafdîli'r-Rasûl*¹³ adlı eseridir. Müfessire göre bu kaynaktaki bilgiler çerçevesinde, Allah Teâlâ H. Peygamber'i varetmek suretiyle diğer peygamberlerden üstün tutmuş ve bunu da ayetle göstermiştir. Çünkü Allah diğer peygamberler hakkında bu şekilde bir ifade kullanmamıştır. Ahirette de bu görülecektir. Kendilerinden şefaât talep edildiği zaman diğer peygamberlerin “nefsî, nefsî!” dedikleri o günde H. Peygamber şefaâtçi olmayı kabul edecektir. [149 b]

¹⁰ Ahkâf 46/9.

¹¹ Fetih 48/5.

¹² H. Peygamber hakkındaki menfî yönde iddialar ve bunlara cevaplar için bkz. Abdülaziz Hatip, *Kur'an ve H. Peygamber Aleyhinde İddialara Cevaplar*, Nesil Yay., İstanbul 1997.

¹³ Eserde kaynak ismi *Nihâyetu's-Sûl fî mâ Sebbeha min Tafdîli'r-Rasûl* şeklinde olmakla beraber kaynaklar müellife ait olan eserin ismini yukarıdaki metinde yer aldığı şekilde anmaktadır. H. Yunus Apaydın, “İbn Abdüsselâm, İzzeddin,” *DİA*, İstanbul 1999, c. 19, s. 286; Ramazan Altıntaş, “İz b. Abdüsselâm'ın İtikadî Görüşleri,” <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/276.pdf>.

Subkî'nin tefsirine atıf yaparak onun konu hakkındaki şu görüşünü nakleder: Adı geçen müfessire göre, ayet öncesi ve sonrasıyla düşünüldüğü zaman, tek bir yorum imkânı kalmaktadır ki o da –ortada bir günah/suç olmaksızın- Hz. Peygamber'i onurlandırmak için (teşrif) bu ayetin nazil olduğudur. Ayet, Allah'tan kullarına olan dünyevî ve uhrevî bütün nimetleri içermektedir. Dinî anlamdaki nimetlere aynı ayetin devamında yer alan “ وَيَهْدِيكَ ”¹⁴ ibaresi ile, dünyevi nimetlere ise bir sonraki ayetteki “ وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا ”¹⁵ ibaresi ile işaret edilmektedir. [149 b]

Müfessir ayet hakkında son bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre Allah Teâlâ azametini ifade eden “nûn”¹⁶ ile bütün kudret ve azametini ortaya koymaktadır. Bu ihsan ve ikramını “لَكَ” ile sadece Hz. Peygamber'e isnat etmektedir. Müfessir, İbn 'Atıyye'nin (546/1151) görüşüne de atıf yaparak, bu şekilde desteklenmiş bir peygamberin günah işlemesi nasıl düşünülebilir, görüşünü benimsemektedir. Müfessire göre bazı muhakkik âlimlere göre ayetteki mağfiret ismet sıfatından kinayedir. Ayette “Allah senin gelmiş-geçmiş günahlarını mağfiret buyurmuştur” demek “Allah seni geçmişte ve gelecekte günah işlemekten uzak (masum) kılmıştır.” demektir.¹⁷ [150 a]

Müfessir tefsirinin sonunda ayetin edebi tahlilini de yapar ona göre ayet “ğayetu'l-husn” denilen güzellikte zirve noktadadır. Bu da belagat âlimlerine göre Kur'ân'daki edebi sanatlar arasındadır. Müfessir ayetin tefsirini, tefsir geleneğimizde eserin sonunda yer verilen bir ifade olan “doğrusunu en iyi bilen sadece Allah'tır” cümlesi ve Hz. Peygamber'e salât ve selam ile tamamlar. [150 a]

¹⁴ Fetih 48/2.

¹⁵ Fetih 48/3.

¹⁶ Ayetteki “نَأْتِي” edatıyla çoğul zamirin kullanılması kastedilmektedir.

¹⁷ Eserin katalog bilgilerinde son sayfa olarak “149 b” gösterilmektedir. Bunun “147 a-b” sayfalarının boş olması sebebiyle meydana gelen bir karışıklıktan kaynaklandığı düşünülebilir. Eserin son sayfası “150 a”dır.